

1876 BULGARİSTAN AYAKLANMASININ OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Yard.Doç.Dr.Mithat AYDIN*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu kötü durum ve dış etkenler, 1875 Hersek ayaklanmasının bir uzantısı olarak 1876 Mayısında Bulgaristan'da bir ayaklanmanın patlak vermesine neden oldu. Ancak ayaklanma bir süre sonra güç de olsa bastırıldı. Ayaklanmanın bastırılması ile ilgili daha çok Bulgar ve Rus kaynaklarına dayanan, çoğu abartılı veya yalan haberlerin özellikle İngiliz basınında görülmesi ve bunun liberaller tarafından siyasi bir malzeme olarak kullanılması Türklere karşı bir öfke selini doğurdu. İngiliz kamuoyunda oluşan Türk aleyhtarı tepki aynı zamanda İngiliz hükümetini de hedef aldı. İngiliz hükümeti kamuoyu baskısına karşı direnerek, Osmanlı imparatorluğunun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne dayanan geleneksel politikasına bağlı kaldıysa da bu politikasından dönüş yapabileceğini de gösterdi. Nitekim İngiltere'nin doğu politikasında bir değişim devri açan Bulgaristan olayları, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra Osmanlı İmparatorluğunu yıkıcı ve bölücü bir nitelik kazanmasında önemli rol oynadı.

Anahtar Sözcükler: İngiliz politikası, Bulgaristan Ayaklanması, Başbozuk, Doğu Sorunu.

ABSTRACT

The severe conditions and the external factors due to Hersek rebellion in 1875, resulted in an another rebellion in Bulgaria in May 1876. However, the rebellion was hardly controlled. Many exaggerated and groundless news about the controlled rebellion which rely on Bulgarian and Russian sources appear on English media and its use as an politic material by english liberals caused a great range against Turks. These reactions against Turks in English public made a target of English government as well. Although, English government was faithful to the traditional politics which depends on the Ottoman Empire's independence and territory and union by resisting the pressures of English public. As a result, rebellion in Bulgaria changed English policy in the east and after the Ottoman-Russian War in 1877-1878, English foreign policy played destructive and damaging role on the part of Ottoman Empire.

Keywords: British Policy, Bulgarian Rebeillion, Başbozuk, Eastern Question.

1875'te Hersek Ayaklanmasıyla başlayan Balkan krizinin önemli bir safhasını oluşturan Bulgaristan ayaklanması, yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak Osmanlı-İngiliz ilişkileri için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.¹ Ayaklanmanın bastırılması ile ilgili haberlerin abartılı bir şekilde

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

¹ Bulgaristan Ayaklanmasının nedenleri, başlaması, bastırılması ve asılsız 'katliam' iddiaları konusunda bir değerlendirme için bakınız: Ömer Turan, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Ankara 1998, s.38-55. Ayrıca 'katliam' iddialarının eleştirel ve tarafsız bir yorumu için şu kaynaklara bakılabilir: Richard Millman, **Britain**

gündeme oturması ve özellikle liberal parti tarafından akla-hayale gelmedik katliam hikâyelerinin sürekli işlenerek siyasi bir malzeme olarak kullanılması İngiltere’de Türklere karşı bir öfke selini doğurdu.² Genel bir Hristiyanlık propagandası haline getirilen Bulgar sorunu, Türk aleyhtarını kampanyalar haline dönüştü. Sorun, İngiltere’de adeta konuşulan tek konu haline geldi. Bir araştırmacı “*ünlü siyasi dava kampanyaları arasında ‘Bulgaristan gaddarlığı’nın yoğunluğuna benzetilebilecek sadece Dreyfus olayı (1894)³ olabilir; dönemin bütün edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı ve felsefecisinin üzerinde görüş belirtmeye zorlandığı başka bir örnek olay bulmak zordur*” demektedir.⁴ Başka bir araştırmacı ise “*‘Bulgar katliamı (vahşeti)’, Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında dini ve güçlü bir değişiklik meydana getirdi*” demektedir.⁵

İngiltere’de özellikle liberaller tarafından organize edilen “Bulgar katliamı” kampanyaları Türklerle beraber muhafazakâr Beaconsfield

and the Eastern Question 1875-1878, Oxford 1979, s.161-164; Justin McCharthy, **Ölüm ve Sürgün**, Çev:Bilge Umar, 3.baskı, İstanbul 1998, s.59-67; Stanford-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, c.2, İstanbul 1984. S.205; Charles/Barbara Jelavich, **The Establishment of the Balkan National States 1804-1920**, Seattle 1977, s.139.

² Bu öfke selinin büyümesine başka bir neden ise Babıali’nin önemli bir kısmı İngiltere’de satılan Osmanlı eshamına ait faiz gelirlerinin ertelenmesi idi. Geniş bilgi için şu kaynaklara bkz: İ.Hakkı Yeniay, **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul, 1964; Charles Morawits, **Türkiye Maliyesi**, Der: Maliye Tetkik Kurulu, Ankara, 1978, Donald C, Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa’nın Mali Denetimi**, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İstanbul, 1979. Osmanlı Devleti’nin aldığı borçları ödeyememesi ve içinde bulunduğu mali buhran itibarını o kadar zedelemiştir ki bazı üst düzey İngiliz devlet adamları; İngiltere’nin, doğu politikasını gözden geçirmesi gerektiğini ileri sürebileceklerdir. Bu devlet adamlarından Dışişleri Bakanı Lord Derby bir mektubunda Başbakan Disraeli’ye şunları yazıyordu: “Sultanın bağımsızlığı ve itibarı üzerinde durmak çok geçtir. Ne evinde barışı koruyabilen, ne de borçlarını ödeyebilen hükümdar bazı kabul edilmez sonuçlara razı olmalıdır.” David Harris, **A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878 The First Year** USA 1969, s.206; Harbutt, Dawson, “*Forward Policy and Reaction 1874-1885*”, **The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919**, Cambridge 1923, s.97.

³ Dreyfus davası olarak da bilinen Dreyfus olayı, Fransız ordusunda topçu subayı olan yahudi asıllı Alfred Dreyfus’un, 1894’te Fransız Genelkurmayındayken el yazısına benzeyen bir belgenin Paris’deki Alman elçiliğinde bulunmasından dolayı vatanhainliği suçlamasıyla yargılanmasına ve mahkum edilmesine neden olan bir davanın adıdır. Dreyfus davası, Alfred Dreyfus’un 1906’da suçsuz bulunarak aklanmasına kadar Fransız kamuoyunun gündemini işgal etmekle kalmadı, Fransız toplumunda açmış olduğu tartışmalar ile de Fransa’da hukuksal ve siyasal alanda önemli değişikliklere neden oldu.

⁴ R.T. Shannon, **Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876**, London 1963, s.202.

⁵ M.E. Yapp, **The Making of the Modern Near East 1792-1923**, London and New York 1987, s.79.

hükümetini de hedef aldı. Hükümete yapılan temel suçlama, “katliamlar”ın İngiliz kamuoyundan saklandığı ve Türklerin İngiliz hükümetinin desteği ile cesaretlendirildiği veya “katliamlar” nedeniyle Türk hükümetine baskı uygulanmadığı idi. Oysa; Bulgar olaylarının İngiltere’de duyulmasından önce Doğu sorunu konusunda hükümetin takip etmiş olduğu geleneksel politika İngiliz kamuoyunca başarılı bulunmakta ve tasvip edilmekteydi. Örneğin bu dönemin Hindistan valisi Lord Lytton’un Disraeli’nin özel sekreteri Montagu Corry’ye hükümetin dış politikası konusunda söyledikleri dikkat çekicidir: “*Bizim şu anki dış politikamız açık bir şekilde Palmerstone’un ilk günlerinden beri İngiltere’nin sahip olduğu en büyük uluslararası başarısıdır.*”⁶

Temmuz ve Ağustos aylarında Bulgar sorunu İngiltere’de ciddi bir tartışma konusu haline geldi. Parlamentodaki görüşmeler hükümeti oldukça zor duruma soktu. Tartışmalar ve gelişen kamuoyu hissiyatı hükümete zarar verici boyuta ulaştı. Ancak parlamentonun kapanması hükümete ve Başbakan Beaconsfield’e⁷ nefes aldirabildi. Ağustosun sonlarında ve Eylül başlarındaki mitingler, özellikle liberal lider William Ewart Gladstone’un hareketin öncülüğünü almasıyla İngiliz halkını iyiden iyiye provake etti.⁸ 29 Ağustosda Hackney’de işçilerin başlattığı “Bulgar Vahşeti” kampanyası, Gladstone’un ünlü kitapçığını yayınladığı 6 Eylül’e kadar, Nottingham, Stoke, Norwich, Halifax, Woolwich, Sunderland, Birmingham, Rochdale, Sheffield, Mile end, Brighton, Devenport, Hartlepool, Aston, Oldham, Dundee, Bangor, Burnley, Leicester, Wolverhampton, Plymouth, Newport, Nework, Leeds, Southampton

⁶ Bakınız: Marvin Swarts, **The Politics of British Foreign in the Era of Disraeli and Gladstone**, London 1985, s.35-36.

⁷ Başbakan Benjamin Disraeli 21 Ağustosta Beaconsfield kontu oldu.

⁸ Bulgaristan olaylarını hükümete karşı siyasi bir malzeme olarak kullanan Gladstone’un belki de en önemli girişimi 6 Eylül’de “Bulgarian Horrors and the East(Bulgaristan Vahşeti ve Doğu Sorunu)” adlı kitapçığı yayınlamasıdır. Bu kitap bazı uzmanların belirttiği gibi “*İngiltere’deki Türk yanlısı duyguların silinmesi için yüzyıl boyunca yayınlanmış olanların hepsinden daha etkili*” oldu. Orhan Koloğlu, **Avrupa’nın Kısacasında Abdülhamit**, İstanbul 1998, s.21. Shannon’a göre; Gladstone’un bu kitabı yazması onun kariyerinin en çarpıcı hareketlerinden biri idi. Richard Shannon, **The Crisis of Emperialism 1865-1915**, s.128.Kitap üç-dört gün içinde 40 bin adet sattı. John Morley, **The Life of Gladstone**, vol.II, New York 1903, s.552. Üç ay içinde Gladstone bu kitaptan 12000 şilin kazandı. Walter G. Wirthwein, **Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878**, London 1935, s.86. Daha sonra kitapçık Rusça ve Fransızca’ya çevirildi. Turan, **Age**,s.53. Gladstone’un Avrupa’da özellikle de İngiltere’de büyük yankı uyandıran, Türk ulusuna ağır hakaretlerde bulunduğu sözkonusu kitapçığı geniş bir şekilde Bulgar ve Rus kaynaklarına dayanıyordu. Ayrıca onun İstanbul’daki liberal kaynaklarıyla, Amerikan misyonerleriyle ve bölgedeki kilise mensuplarıyla irtibatı olduğu bilinmektedir. Kilisenin “Bulgar Vahşeti” konusundaki rolü ve Canon Liddon, Malcolm Maccoll, Strossmayer gibi kilise din mensuplarının Gladstone ile ilişkisi konusunda bkz: R.W. Seton-Watson, **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question**, USA 1971, s.73-85.

gibi şehirlere ek olarak İskoç şehirlerinde tekrarlandı.⁹ Mitinglerde ve özellikle liberal basında sık sık hükümetin geleneksel doğu politikasına eleştiriler yöneltildi ve hükümet suç ortağı ilan edildi. Liberal liderler, Türk yanlısı İngiliz dış politikasının terkedilmesini istediler. Gladstone “*İstanbul’daki eski puta secde edilmesine*” karşı çıkararak kendisini “*Doğu hristiyanlarını çevreleyen kalelerin yıkılmasından sorumlu*” tek kişi görerek,¹⁰ hükümeti konuşmalarının ana temalarından biri yaptı ve bu düşüncesini mitinglerde işledi. Aynı zamanda “Bulgar Katliamı” hareketi İngiltere’de geniş bir şekilde, Bulgar mağdurlara para toplamak amacıyla yardım örgütlerini organize etti. Bosna, Hersegovian and Bulgarian Relief Fund, the League in Aid of Christians of Turkey Fund, Viscountess Strangford’s Bulgarrian Peasant Relief Fund ve Fund of the National Society for Aid to Sick and Wounded in War gibi örgütlere ek olarak Turkish Missions Aid Society’ye bağlı bir Bulgarian Relief Fund, Universal Alliance’ın himayesinde başka bir Bulgarian Relief Fund ve Greenwich kasabası için Gladstone’un Shilling Bulgarian Relief Fund gibi örgütler ortaya çıktı. Bu örgütlerin bünyesinde yüklü miktarda para toplandı.¹¹

Bulgaristan olaylarının ciddi bir safhaya gelmesi hükümet üzerinde adeta soğuk duş etkisi yapmaktaydı. Başbakan Beaconsfield bir taraftan “Doğu Sorunu”nu Üç imparator Ligi devletlerinin tekelinden çıkararak İstanbul üzerindeki Rus tehdidini uzaklaştırmak, diğer taraftan Gladstone’un suçlamalarına karşı durmak zorunda idi. Aslında bu zorunluluk Beaconsfield için İngiltere imparatorluğunun çıkarları ile ilgili idi ki, bir beyanatında bunu şöyle ifade etmekteydi: “*İngiltere’nin körü körüne ve en yüksek insanlık hislerini taşımasından dolayı hep Türkiye’yi destekleyeceğini veya şu anda Türkiye’yi desteklemekte olduğunu düşünenler yanılıyorlar... Biz (İngiltere) İmparatorluğunun varlığını zarara uğratacak herhangi bir adımı kabul etmeyiz.*”¹²

Bununla birlikte Beaconsfield, Bulgar olayları konusunda vahşet haberlerini yalanlayarak tansiyonu düşürmeye çalışırken; Haziran ve Temmuz ayları içinde basında ve Avam Kamarasında cereyan eden tartışmaların hükümetin itibarını zedelediğini görmekteydi. Bu nedenle kamuoyu baskısı karşısında ve 26 Haziranda Lordlar Kamarasında Duke of Argyll’in isteği üzerine hükümet, tahkikat için önce İstanbul’daki İngiliz Büyük Elçiliğine talimat verdi. Daha sonra; 19 Temmuzda özel bir elçi olarak Walter Baring’i

⁹ Seton-Watson, **Age**, s.72. Millman, Türk aleyhtarı kampanyaların başını çeken Liberal liderlerin tarafsız olmadıklarını belirterek, onların Türk yönetimi üzerinde amansız saldırılarda bulduklarını ve hristiyanlar lehinde İngiliz hükümetinin aktif müdahalesini istediklerini ifade etmektedir. **Britain and the Eastern Question 1875-1878**, Oxford 1979, s.148.

¹⁰ Morley, **Age**, s.549-550.

¹¹ Wirthwein, **Age**, s.93-94.

¹² Millman, **Age**, s.158.

gönderdi.¹³ Hatta Bakan Muavini Tenterden, muhalif görüşlere karşı daha iyi hazırlanılması için Doğu sorunu konusunda bir Mavi Kitabı baskıya vermek için çalışmalarını yoğunlaştırdı.¹⁴

Başbakan sıkıntılardan uzak durmak için tatilini geçirmek üzere gittiği Whitehall'da bile arda arkası kesilmeyen telgraflar ve mektuplar aldı. Başbakan Beaconsfield gelişmeleri üzücü ve düşündüğü Avrupa barışı için büyük bir engel olarak gördü. Bu nedenle 3 Eylülde Hindistan Bakanı Lord Salisbury'ye şöyle yazmaktaydı: “Eğer bu uğursuz ‘katliamlar’ olmasaydı İngiltere için çok şerefli ve Avrupa’ya memnun edici bir barış yapmış olmamız gerekirdi.”¹⁵ Hatta O, Rusya ve Avusturya'nın yada ikisinin birden ordularını Balkanlara sokarak bir savaşa neden olabileceklerini ileri sürdü.¹⁶ Buna rağmen, Beaconsfield, Balkanlardaki İngiliz etkisinin sürdürülmesi için statükonun devamında ve kamuoyu baskısına boyun eğmemekte kararlı idi. Fakat bir nebze olsun halkın heyecanını yatıştırmak amacıyla Türk hükümetini bir takım tedbirler almaya zorlamaya başladı. Aslında İngiliz hükümetinin Türk tarafına ağır bir şekilde baskı yapması İngiltere'nin dış politikasında ciddi bir değişim olarak değerlendirilebilir. Derby'nin, 22 Ağustos ve 5 Eylül'de İstanbuldaki İngiliz Büyükelçisi Elliot'a, 25 ve 28 Ağustos da Babıali'ye gönderdiği telgraflar¹⁷ bu politikanın belirtileri olarak görülebilir. Telgraflarında Derby'nin “Bulgaristan olaylarını bütün İngiliz toplum sınıflarında Türkiye'ye karşı öfke yarattığını” ifade etmekte “Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi durumunda İngiliz hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulmasında savaşı önleyemeyeceğini” açıkça belirtmekteydi. Derby'e göre sorun, “Türkiye için öldürücü sonuçlar” ortaya çıkabilirdi. Benzer şekilde Elliot da Türk bakanlarını ikaz etti. Öyle ki Elliot, “benim için Bulgaristan'daki ‘katliamlar’dan dolayı kullandığım dilden daha sert bir dil kullanmak imkânsızdır” diyebilmekteydi.

Osmanlı hükümeti, başlangıçta İngiliz Dışişlerini ayaklanma konusunda bilgilendirmeye çalıştı. Türk Dışişleri Bakanlığının 17 Temmuzda Derby'e iletmek üzere gönderdiği telgrafta,¹⁸ Daily News'e atfen olayların temelsiz ve

¹³ Bilal N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, c.II, Ankara 1989, s.CXXXVI-CXXXVII. İngiltere hükümeti 19 Temmuzda W. Baring'in soruşturma için Bulgaristan'a gönderilmesine kadar Belgrad, Rugusa, Edirne ve Cettinje konsolos yetkilileri tarafından bilgilendirildi. Onların hükümete gönderdiği yazılarda “katliam”a ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktaydı. Gordon Liewellyn Iseminger, **Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877**, Norman, Oklahoma 1965, s.300.

¹⁴ Swartz, **Age**, s.337-338.

¹⁵ George Earl Buckle, **The Life of Benjamin Disraeli**, vol.VI, New York 1920, s.48.

¹⁶ Buckle, **Age**, s.52.

¹⁷ Seton-Watson, **Age**, s.62.

¹⁸ Musurus Paşa'ya, 17 Temmuz 1876, Doc.381, **British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876, Part1, Series B, vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Ed. David Gilland, 1984, s.273-274.**

çok abartılı yalanlardan ibaret olduğu vurgulandı. Başbozukların kullanılması ve katliam iddialarına şöyle cevap verildi: “*Başbozuklar asilere karşı topraklarını, ailelerini ve mülkünü korumak için savaşmaktadır; çünkü ayaklanmanın başında hükümet ayaklanmayı bastırmak için yeteri kadar kuvvete sahip değildi. Gerçekte, katliam ve yağma her iki tarafça işlendi.*” Aynı zamanda telgrafta Bulgar komitecilerinin rolüne dikkat çekildi. Özellikle Babıali'nin aldığı tedbirler anlatıldı. Babıali, daha sonra da almış olduğu tedbirler –özellikle suçluların cezalandırılması- konusunda Derby’i bilgilendirdi.¹⁹ Buna rağmen, İngiliz hükümeti muhalefetin baskısıyla durumu soruşturmak için önce İstanbul’daki Büyükelçisi Elliot’u sonra da Walter Baring’i görevlendirdi. Soruşturma Daily News gazetesinin bir kısım yalanlarını ortaya çıkarmasına rağmen kimse bunlara itibar etmedi. Hatta soruşturma raporlarının Türkler aleyhine olan kısımları ele alınıp işlendi.

Babıali, soruşturma yapmak üzere bölgeye gönderdiği Edip Efendi ve Şakir Bey’in söylentileri abartılı bulan ve Türk hükümetini mazur gösteren raporunu Fransızcaya çevirip Avrupa kamuoyunun, özellikle de İngiltere kamuoyunun tansiyonunu düşürmeye çalıştı.

Bununla birlikte İngiltere’deki Osmanlı elçisi Musurus Paşa Türk aleyhtarı harekete karşı geniş bir basım kampanyası düzenledi, muhalif gazetelerdeki haberleri tekzip etmekle beraber başta Morning Post gazetesi olmak üzere, dost gazete ve dergilerde makaleler yayınladı; broşürler ve kitaplar bastırdı.²⁰

Fakat Türk tarafının bu tür girişimleri Türkiye aleyhine yaratılan kötü imajı silmek için ciddi bir etki yapmadı. İngiltere’de kamuoyu Türkiye aleyhine döndü. Türk yanlısı Stratford de Redcliffe (Stratford Canning) bile, bütün tabii hristiyan toplumların yeterli korumayı elde etmelerine kadar barışın olmayacağını tavsiye etti.²¹ Kamuoyunun etkisi altındaki İngiliz hükümeti Babıali üzerindeki baskısını artırdı. Bir süre sonra İngiliz baskısı oldukça sert bir boyut kazandı. Elliot’un 9 Ağustosdaki telgrafında telaffuz ettiği “*benim kullandığım dilden daha sert bir dil kullanılamaz*” ifadesi bu baskının boyutunu açıklar niteliktedir.

İngiltere hükümetinin baskısı, İngiltere’nin Bulgarları himaye etme ve Bulgarlık davasının avukatlığını yapma politikasına dönüştü. Şimdi İngiltere Rusya’dan daha fazla Bulgarların hamisi rolünü üstlendi. Bu baskılar

¹⁹ Elliot’tan Derby’ye, 27 Temmuz 1876, Doc.403, 404, **British Documents**, vol.2, s.295-296.

²⁰ Sinan Kunalalp, “*Bir Osmanlı Diplomatu Kostaki Musurus Paşa 1807-1891*”, **Bellekten**, c.XXXIV, sa.133-136, Ankara 1970, s.434-435.

²¹ Paul Hayes, **The Nineteenth Century 1814-80**, New York 1975, s.263. Bu dönemde imzasız yada bir Avrupalı imzasıyla Türkiye lehinde yazılmış broşür ve kitapların Babıali tarafından profesyonel publicistelere yazdırılmış olabileceği konusunda bkz: Koloğlu, **Age**, s.25-26.

sonucunda 10 Ağustos 1876 günü Dışişleri Bakanı Safvet Paşa, ayaklanmanın “şefleri ve organizatörleri hariç” Bulgar isyancıları için af ilan edildiğini bildirdi ve Filibe, Edirne ve Tırnova olağanüstü mahkemelerinde yargılanmakta olan yüzlerce isyancı serbest bırakıldı.²² Bundan başka Bulgar asiler tarafından yıkılan Bulgar köyleri Türk hükümetine yaptırıldı. Kış aylarına girmeden önce evleri yakılıp yıkılan bütün Bulgarlar yeni yapılan evlerine yerleştirildiler. Ayrıca zarar gören Bulgarlara bol para yardımında bulunuldu.²³

Bu şekilde suçlu olan Bulgarlar korunurken, Avrupa devletleri özellikle de İngiltere suçsuz olan, günahı sadece canlarını, mallarını ve namuslarını korumak için silaha sarılıp ayaklanmanın bastırılmasına katılan Türk halk gönüllülerinin (Başibozuklar) cezalandırılmasını istedi. Baskılar karşısında Babıali Temmuz ayından itibaren çok sayıda Başibozuk’u idam ettirdi. Pek çoğunu da ağır hapis cezalarına çarptırdı.²⁴ İngiltere, 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan İstanbul konferansında bile Başibozukların cezalandırılması için baskı yapmaya devam etti.²⁵ Bir araştırmacının ifadesiyle İngiltere’nin Bulgar sorunu konusundaki tutumu Bulgar devletinin kurulmasıyla sonuçlandı.²⁶

Sonuç olarak Bulgar sorununun İngiltere’de uyandırdığı tepki, Gladstone’u 1880’de iktidara taşımakla kalmadı, aynı zamanda İngiltere’nin doğu politikasındaki görüşlerini değiştirmede önemli bir rol oynadı ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem açtı.

KAYNAKÇA

- Blaisdell, Donald C, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa’nın Mali Denetimi**, Çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul, 1979.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876, Part1, Series B, Vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Ed. David Gilland, 1984.**
- Buckle, George Earl, **The Life of Benjamin Disraeli**, Vol.VI, 1876-1881, New York 1920.
- Dawson, Harbutt, “*Forward Policy And Reaction 1874-1885*”, **The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919**, Cambridge 1923, S.72-148.
- Gladstone, William Ewart, **Bulgarian Horrors and the Question of East**, London 1876.

²² Şimşir, **Age**, s.CXXXII-CXXXIII.

²³ Şimşir, **Age**, c.II, s. CXXXIII.

²⁴ Bakınız: Şimşir, **Age**, s.CXXXIV-CXXXVII. Baring’in 10 Temmuzda yazdıkları sanırım Başibozukların cezalandırılması konusundaki vehameti ortaya koymaktadır; “*Yenimahalle olayında... Bir çok Başibozuk tutuklandı, bunların binbaşısı yargılanıp mahkum edildi ve hepsi bir günde idam edildi.*” **Age**, s.CXXXIV.

²⁵ Bakınız: Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir’at-ı Hakikat**, Haz.İsmet Miroğlu, İstanbul 1983, s.202-220.

²⁶ Misha Gleny, **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul 1999, s.108.

- Gleny, Misha, **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul, 1999.
- Harris, David, **A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878 The First Year** Usa 1969.
- Hayes, Paul, **The Nineteenth Century 1814-80**, New York, 1975.
- Iseminger, Gordon Liewellyn, **Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877**, Norman, Oklahoma, 1965.
- Jelavich, Barbara/Charles, **The Establishment of the Balkan National States 1804-1920**, Seattle 1977.
- Koloğlu,Orhan, **Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit**, İstanbul, 1998.
- Kuneralp, Sinan, "*Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1897*", **Bellekten**, C.Xxxiv, Ankara 1970, Sa. 133-136,.
- Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, Haz.İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983.
- Mccarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, Çev: Bilge Umar, 3. Baskı, İstanbul 1998.
- Millman, Rrichard, **Britain and the Eastern Question 1875-1878**, Oxford 1979.
- Morawits, Charles, **Türkiye Maliyesi**, Der: Maliye Tetkik Kurulu, Ankara, 1978.
- Morley, John, **The Life of Gladstone**, Vol.II, New York 1903.
- Seton-Watson, R.W., **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A Study in Diplomacy and Party Politics**, Usa 1971.
- Shannon, R.T., **Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876**, London 1963.
- Shannon, Richard, **The Age of Disraeli, 1868-1881: Rise of Tory Democracy**, London And New York, 1992.
- Shaw, Stanford-Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, C.2, İstanbul 1984.
- Swartz, Marvin, **The Politics of British Foreign in the Era of Disraeli and Gladstone**, London, 1985.
- Şimşir, Bilal N., **Rumeli'den Türk Göçleri**, C.II, Ankara 1989.
- Turan, Ömer, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Ankara, 1998.
- Wirthwein, Walter G., **Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878**, London 1935.
- Yapp, M.E., **The Making of the Modern Near East 1792-1923**, London And New York 1987.
- Yeniay, İ.Hakkı, **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul 1964.